

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۱، بهار ۱۴۰۰

تحلیل اخلاقی اصل تعاون بر نیکی و خیر در قرآن و روایات و انطباق آن با چگونگی هم افزایی در فضای مجازی

حمیده بهروز مقدم

تاریخ دریافت مقاله: ۹۹/۱۰/۰۱ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۹/۱۲/۰۸

چکیده

تعاون همیاری افراد البته در امور خیر و پسندیده، می‌تواند نتایج بزرگی و مثبتی به همراه داشته باشد، از این رو در تعالیم اسلام این امر جایگاه ویژه‌ای دارد. دعوت به تعاون در امور خیر در واقع بهره بردن از قدرت جمع و هم افزایی افراد در بهبود شرایط اجتماع می‌باشد. در فضای مجازی نیز بستر برای همیاری و هم افزایی جمعی فراهم می‌باشد و از نشانه‌های یک جامعه پیشرفته رواج این نوع تعاون در آن جامعه می‌باشد. برای تدوین این مقاله با مطالعه اسناد و کتب مذهبی و همچنین تفسیرهای متفاوت از قرآن کریم و مطالعه آیات و روایات و انطباق آیات قرآن با مفاهیم جامعه شناسی و مفاهیم اجتماعی تعاون و فضای مجازی پرداخته شده است. این پژوهش، سعی در تبیین اهمیت هم افزایی از منظر آیات و روایات اهل بیت (ع) و چگونگی انجام و ترویج این واجب دینی در فضای مجازی دارد.

کلمات کلیدی

تعاون، فضای مجازی، اخلاق در فضای مجازی، اخلاق در جامعه اسلامی، هم افزایی

مقدمه

جامعه انسانی آنگاه به کمال مطلوب خود سیر خواهد کرد که شهروندان جامعه نسبت به یاری و کمک به هم‌نوعان خود در امور خیر و نیکی‌ها دغدغه‌مند باشند و در این راه از هیچ کوششی دریغ نورزند. با توجه به اینکه فضای مجازی نیز امروز به بخشی از زندگی انسان‌ها تبدیل شده است، این اصل که در زندگی اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، در این فضا نیز به شدت باید مورد توجه قرار گیرد. با ظهور فضای مجازی و رسوخ آن در جنبه‌های مختلف بشری، زندگی فردی و اجتماعی و سبک زندگی بشریت تحت تاثیر این فناوری نوظهور قرار گرفته است. این فناوری توانسته است نحوه تعاملات بشری را دگرگون سازد. یکی از چالش‌های بشری، اطلاع از مشکلات موجود در محیط پیرامونی و بهره‌گیری از توان جمعی برای رفع این مشکلات بوده است. همیاری و همفکری در جهت انجام بهینه امور همواره اصلی ستوده می‌باشد. حال که فضای مجازی بستر مناسبی برای تبادل اطلاعات و آگاهی دادن به بشر را ایجاد کرده، به نظر می‌رسد این بستر می‌تواند در جهت افزایش تعاملات جمعی و هم‌افزایی گروهی نیز کمک شایانی داشته باشد.

علی‌رغم گسترش روزافزون ابزارهای ارتباط جمعی، بشر امروزی عموماً نیل به زندگی فردی داشته و فعالیت‌های گروهی و جمعی سهم کمی را در زندگی افراد دارد. در حالی که با تقویت حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی، تبیین ارزش‌های انسانی و اسلامی و نهادینه کردن آن در جامعه، با استفاده از ابزارهای نوین ساخته بشری، می‌توان امور بزرگ و خارق‌العاده‌ای را به انجام رساند. به عبارت روشن‌تر می‌توان از این بستر جهت بسط افکار بشر دوستانه، نشر فرهنگ صحیح دینی و حرکت به سمت تحقق نظام پیشرفته اسلامی استفاده کرد. در حالی که در حال حاضر جریان تضعیف ارزش‌های مذهبی و سوق دادن بشر به سمت مادی‌گرایی و همراه‌سازی تفکر جمعی با اهداف ضاله، بسیار شدیدتر و بیشتر از کاربردهای صحیح آن می‌باشد.

لذا می‌بایست اهمیت تعاملات اجتماعی و داشتن اهداف مشترک جمعی و تلاش گروهی برای رسیدن به این اهداف براساس تعالیم دینی تبیین‌گشته و همچنین از ابزارهای فضای مجازی در راستای نهادینه شدن آن در جامعه بهره برد.

روش‌شناسی

این پژوهش با توجه به نوع موضوع و متغیرهای پژوهش از نوع تطبیقی می‌باشد. با مطالعه اسناد و

تحلیل اخلاقی اصل تعاون بر نیکی و خیر در قرآن و روایات و انطباق آن با.../بهر روز مقدم

کتب مذهبی و همچنین تفسیرهای متفاوت از قرآن کریم و مطالعه آیات و روایات و انطباق آیات قرآن با مفاهیم جامعه شناسی و مفاهیم اجتماعی تعاون و فضای مجازی پرداخته شده است. برای این کار ابتدا به دسته بندی کتب (مفاهیم جامعه شناسی، آسیب های اجتماعی، قرآن و تفسیرها و کتب مذهبی) پرداخته شد و سپس پاراگراف های مرتبط با متغیرهای پژوهش شناسایی و دسته بندی شد و در نهایت مفاهیم کلیدی از دل نتیجه های حاصل شده از مرحله قبل استخراج و در نهایت با آیات قرآن کریم و تفسیرهای آن مطابقت داده شد.

بیان مسئله

برخی بر این باورند که تعالیم دینی از آنجا که بر پایه منابع چندین سده قبل می باشد، قابل تعمیم به وضعیت حال حاضر، خصوصاً در زمینه های نو و فناورانه نمی باشد. هر چند نمی توان این نظر را به طور عام رد کرد، لیکن می توان برنامه های آموزنده اسلام برای تعالی زندگی فردی و اجتماعی بشر را تشریح و مصداق های آن ها را در زندگی امروزی تبیین نمود. یکی از توصیه های مهم دینی در زندگی اجتماعی، ترویج روحیه تعاون و همکاری جمعی می باشد.

چیستی تعاون بر نیکی

در لغت نامه دهخدا ذیل کلمه تعاون معنای «یکدیگر را یاری کردن» یا «یاری کردن برخی، برخی دیگر را» آمده است.

واژه «تعاون» در مفاهیم ذیل استعمال شده است:

۱. همکاری، یکدیگر را مدد رساندن و تشریک مساعی در جهت ارضای نیاز مشترک
 ۲. کنش متقابل و پیوسته که در جهتی یگانه صورت می گیرد.
 ۳. خودیاری و منتظر کمک دیگران ننشستن
 ۴. همیاری (همدیگر را یاری دادن) و توفیق خود را در گرو موفقیت دیگران دانستن
 ۵. یاری رساندن و کمک به دیگری. کلماتی چون «معاون» (کمک کننده)، «معاونت» (کمک کردن و یاری رساندن)، «اعانه» (کمک کردن)، «استعانت» (طلب یاری کردن) و «مستعان» (کسی که از او یاری می خواهند) بیانگر «تعاون» به معنای اخیر می باشند. (طالب، مهدی، ۱۳۷۶)، (صفحه ۲)
- انسان فطرتاً اجتماعی است و در جهت آسایش و آرامش و امنیت خود نیازمند به دیگران است، انجام برخی کارها به صورت فردی امکان پذیر نیست و لازم است تا به صورت گروهی صورت بگیرد و حتی

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۱، بهار ۱۴۰۰

گاهی نیز هر چند امکان انجام کار به صورت فردی وجود دارد، اما مستلزم تحمل هزینه فراوان و فشار زیاد است که از لحاظ کیفیت اجرا نیز قابل مقایسه با صورت جمعی آن نیست. در متون دینی هم می‌توان شواهد و مویداتی برای ضرورت کار گروهی همراه با مشورت پیدا کرد در برخی آیات و روایات، مضامینی وجود دارد که حاکی از اهمیت کار گروهی است.

تعاون و همدلی بر پایه خودآگاهی بنا می‌شود، یعنی هر قدر نسبت به شناخت احساسات خودمان آگاه‌تر باشیم، در دریافتن احساسات دیگران و یاری کردن آن‌ها نیز ماهرتر خواهیم بود. از این رو آن‌هایی که هیچ ایده‌ای نسبت به احساسات خودشان ندارند، در شناخت احساسات دیگران کاملاً عاجزند و دچار بهت و سردرگمی می‌شوند. (گلمن، دانیل، ترجمه پارسا، نسرین، ۱۳۹۶)، (صفحه ۱۳۹)

مراد از تعاون بر مدار نیکی این است که مؤمنان باید در انجام نیکی‌ها با هم همدستی و همکاری داشته باشند. و مراد از تعاون بر مدار تقوا این است که مؤمنان باید در مبارزه با بدی‌ها با یکدیگر همدل، همزبان و همراه باشند (تفسیر نمونه، جلد ۴، صفحه ۲۵۳) و در این مسیر، مراقب امر و نهی خدای متعال باشند تا از مسیر راست به کج راهه نروند. (تفسیر المیزان، جلد ۵، صفحه ۱۶۳)

تعاون بر نیکی و خیر در قرآن کریم

تعاون یکی از اصول اخلاقی مهم است که در قرآن به آن اشاره شده است. خداوند در سوره مائده می‌فرماید: **تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ**. (سوره مائده، آیه ۲) و (همواره) در راه نیکی و پرهیزگاری با هم تعاون کنید. و (هرگز) در راه گناه و تعدی همکاری ننمایید. در این آیه هم جنبه مثبت قضیه و هم جنبه منفی آن بیان شده است و این اشاره به این دارد که تعاون و همکاری باید هم در دعوت به نیکی‌ها و هم در مبارزه با بدی‌ها انجام گیرد. در این آیه با تعاون صیغه امر آمده است که همین امر نشانگر اهمیت و ارزشمندی آن است.

جالب توجه اینکه برّ و تقوا هر دو در آیه فوق با هم ذکر شده اند، که یکی جنبه اثباتی دارد و اشاره به اعمال مفید است، و دیگری جنبه نفی دارد و اشاره به جلوگیری از اعمال خلاف می‌باشد و به این ترتیب تعاون و همکاری باید هم در دعوت به نیکی‌ها و هم در مبارزه با بدی‌ها انجام گیرد. (تفسیر نمونه، جلد ۴، صفحه ۲۵۴)

خداوند در آیه ۱۷۷ سوره بقره، مواردی از «برّ» را بیان کرده است: **لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ**

تحلیل اخلاقی اصل تعاون بر نیکی و خیر در قرآن و روایات و انطباق آن با.../بهر روز مقدم

ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَأَبْنَاءَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ. نیکی ، (تنها) این نیست که (به هنگام نماز ،) روی خود را به سوی مشرق و (یا) مغرب کنید (و تمام گفتگوی شما ، در باره قبله و تغییر آن باشد و همه وقت خود را مصروف آن سازید) بلکه نیکی (و نیکوکار) کسی است که به خدا ، و روز رستاخیز ، و فرشتگان ، و کتاب (آسمانی) ، و پیامبران ، ایمان آورده و مال (خود) را ، با همه علاقه ای که به آن دارد ، به خویشاوندان و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه و سائلان و بردگان ، انفاق می کند نماز را برپا می دارد و زکات را می پردازد و (همچنین) کسانی که به عهد خود- به هنگامی که عهد بستند- وفا می کنند و در برابر محرومیتها و بیماریها و در میدان جنگ ، استقامت به خرج می دهند اینها کسانی هستند که راست می گویند و (گفتارشان با اعتقادشان هماهنگ است) و اینها هستند پرهیزکاران!

گفتنی است؛ مشارکت و تعاون اجتماعی از نظر قرآن محدود به پرداخت پول و صدقه به فقرا و مساکین نیست، بلکه به عنوان یک اصل کلی دایره وسیعی دارد که مسائل اجتماعی، حقوقی، اخلاقی و... را در بر می گیرد. به عنوان نمونه، هم کاری با افراد و نهادهایی که در فراهم نمودن زمینه های ازدواج و تشکیل خانواده جوانان در تلاش اند یکی از مصادیق بارز تعاون اجتماعی است: وَ أَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَ إِمَائِكُمْ. (سوره مائده، آیه ۳۲) یکی از مبانی و فلسفه های تعاون و هم کاری اجتماعی از نگاه قرآن، تعلق اموال و مواهب الهی به جامعه و مردم است: وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ. (سوره الرحمن، آیه ۱۰)

(سایت اسلام کوئست، <http://www.islamquest.net/fa/archive/question/id۲۴۷۵۶>)

امر به تعاون و همکاری در راه نیکی و تقوا یکی از ارکان و ویژگی های نظام اجتماعی اسلام است که به موجب آن بر مسلمانان واجب است که همدیگر را بر کارهای نیکی که منافع دینی و دنیوی افراد و جامعه را تأمین می کنند و نیز بر اعمال پرهیزکارانه ای که با آن مفاسد و مضرات را از خود و جامعه ی خود دفع می کنند، یاری و پشتیبانی نمایند. (رشیدرضا، محمد، (۱۳۹۳ ه.ق.)، صفحه ۱۳۱)

در تفسیر نمونه ذیل آیه ۲ سوره مائده پیامهایی در معنای آیه آمده است که موارد مربوط به تعاون بدین شرح می باشد:

• وفای به پیمان ها و حفظ حرمت و قداست شعائر الهی نیاز به همیاری و تعاون دارد. لا تُجِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ ... وَ تَعَاوَنُوا

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۱، بهار ۱۴۰۰

- چشم‌پوشی از خطای دیگران، یکی از راه‌های تعاون بر نیکی است. لا یَجْرِمَنَّكُمْ ... تَعَاوَنُوا
 - حکومت و جامعه‌ی اسلامی، باید در صحنه‌ی بین‌المللی، از مظلوم و کارهای خیر حمایت و ظالم و بدی‌ها را محکوم کند. «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ»
 - برای رشد همه‌جانبه‌ی فضایل باید زمینه‌ها را آماده ساخت و در راه رسیدن به آن هدف، تعاون داشت. «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ»
 - به جای حمایت از قبیله، منطقه، نژاد و زبان، باید از «حق» حمایت کرد و به «بر» یاری رساند. «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ» (تفسیر نمونه، جلد ۴، صفحه ۲۵۰)
- از دیگر دلایلی که تعاون در کارهای خیر را در جامعه اسلامی لازم می‌کند، مسئله برادری اسلامی است: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ». (سوره حجرات، آیه ۱۰) خداوند با این تعبیر از رابطه بین مسلمانان در جامعه، پایه مودت، همدلی و همیاری را بنا نهاده است.

تعاون بر نیکی در روایات

معصومین علیهم السلام توصیه‌هایی اکیدی بر نیکی کردن و همیاری در نیکی داشته‌اند. امام صادق علیه السلام فرموده‌اند: تَوَاصَلُوا وَ تَبَارَّوْا وَ تَرَاحَمُوا وَ كُونُوا إِخْوَةً بَرَّةً كَمَا أَمَرَ كُمْ اللَّهُ. (اصول کافی، جلد ۲، صفحه ۱۷۵) با یکدیگر پیوند داشته باشید و به هم نیکی کنید، و با یکدیگر مهربان باشید و همچنان که خداوند به شما دستور داده است، برادرانی نیکوکار باشید. امام کاظم علیه السلام نیز فرموده‌اند: إِنَّ لِلَّهِ عِبَادًا فِي الْأَرْضِ يَسْعَوْنَ فِي حَوَائِجِ النَّاسِ هُمْ الْأَمِينُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (اصول کافی، جلد ۲، صفحه ۱۹۷) خداوند در زمین بندگانی دارد که برای برآوردن نیازهای مردم می‌کوشند؛ اینان ایمنی یافتگان روز قیامت‌اند.

امام علی علیه السلام به یاری برادر دینی سفارش می‌کند (غررالحکم، جلد ۲، صفحه ۱۷۸، حدیث ۲۲۸۱) و تلاش برای خیر و همکاری در برپا داشتن حق را از حقوق خدا بر مردم دانسته و می‌فرماید: مَنْ وَاجِبِ حُقُوقِ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ النَّصِيحَةَ بِمَبْلَغِ جُهْدِهِمْ، وَ التَّعَاوُنُ عَلَى إِقَامَةِ الْحَقِّ بَيْنَهُمْ. (نهج البلاغه، الخطبة ۲۱۶) از جمله حقوق واجب خداوند بر مردم این است که با تمام توان خود خیرخواهی کنند و در راه برپا داشتن حق میان خود، همکاری نمایند. همچنین ایشان فرموده‌اند: التَّعَاوُنُ عَلَى إِقَامَةِ الْحَقِّ، أَمَانَةٌ وَدِيَانَةٌ. (غررالحکم، جلد ۱، صفحه ۳۵۰، حدیث ۱۳۲۷) همکاری در برپا داشتن حق، امانتداری و دینداری است.

تحلیل اخلاقی اصل تعاون بر نیکی و خیر در قرآن و روایات و انطباق آن با.../بهر روز مقدم

ایشان در فرمانش به مالک اشتر در بیان وظایف زمامدار نوشته اند: «وَأَنْ يُنْصَرَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ بَقَلْبِهِ وَ يَدِهِ وَ لِسَانِهِ ، فَإِنَّهُ جَلَّ اسْمُهُ قَدْ تَكْفَلَ بِنَصْرِ مَنْ نَصَرَهُ وَ إِعْزَازِ مَنْ أَعَزَّهُ . (نهج البلاغه : الكتاب ۵۳) و خداوند سبحان را با دل و دست و زبان خود یاری رساند؛ زیرا خداوند - جل اسمه - متعهد شده است که یاری کننده خود را یاری کند و گرمی دارنده اش را گرمی بخشد. یاری رساندن خدا همان اجرای فرامین الهی و گسترش خیر می باشد.

در دنیای امروز مشکلات و مالی و فرهنگی جامعه مشهود است و یافتن نیازمندان خیلی دشوار نمی باشد. پیامبر (ص) فرموده است: «من أصبح لا يهتم بامور المسلمين فليس منهم و من سمع رجلا ينادي يا للمسلمين فلم يجبه فليس بمسلم»؛ (اصول کافی، جلد ۲، صفحه ۱۶۴، حدیث ۵) «هر کس صبح کند و به امور مسلمانان همت نوردد، از آنان نیست و هر کس فریاد کمک خواهی کسی را بشنود و به کمکش نشتابد، مسلمان نیست.» بر پایه این حدیث تلاش در جهت رفع مشکلات هم نوعان واجب است و با تعاون و همیاری می توان تاثیر این تلاش ها را چند برابر کرد.

حضرت علی (ع) برادری در راه خدا را اینچنین معنی فرموده اند: تُبْتَنِي الْأُخُوَّةُ فِي اللَّهِ عَلَى التَّنَاصُحِ فِي اللَّهِ ، وَالتَّبَادُلِ فِي اللَّهِ ، وَالتَّعَاوُنِ عَلَى طَاعَةِ اللَّهِ ، وَالتَّنَاهِي عَنِ مَعْصِيَةِ اللَّهِ ، وَالتَّنَاصُرِ فِي اللَّهِ ، وَإِخْلَاصِ الْمَحَبَّةِ . (غررالحکم، حدیث ۴۵۳۲) برادری در راه خدا ، بر اساس نیکخواهی برای یکدیگر در راه خدا ، بخشش به یکدیگر در راه خدا ، کمک به یکدیگر برای فرمانبری از خدا ، بازداشتن یکدیگر از نافرمانی خدا ، یاری رساندن به یکدیگر در راه خدا و خالص کردن دوستی ، بنیاد نهاده می شود.

امام صادق (ع) نیز در خصوص برادری مسلمین می فرماید: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ بَنُو أَبٍ وَ أُمٍّ وَ إِذَا ضَرَبَ عَلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ عِرْقٌ سَهَرَ لَهُ الْآخِرُونَ . (اصول کافی، جلد ۲، صفحه ۱۶۵)

مؤمنان، با یکدیگر برادرند، و همگی فرزندان یک پدر و مادر و چون رگ یکی از آنان زده شود «مصیبتی بر او وارد شود» دیگران در غم او خوابشان نبرد. امام سجاد(ع) نیز راهکار نگرش به مسلمین مانند اعضاء خانواده را ارائه نموده اند: یا زهری، اما عليك أن تجعل المسلمين منك بمنزلة أهل بيتك، فتجعل كبيرهم بمنزلة والدك، و تجعل صغيرهم بمنزلة ولدك، و تجعل تربك منهم بمنزلة أخيك. (بحارالانوار، جلد ۶۸، ۲۳۰) به زهری فرمود: ای زهری، چه می شود که مسلمانان را مانند اهل خانه خود بدانی، بزرگ آنان را بمنزله پدر خود و کوچکشان را بمنزله فرزند و همسال خود را بمنزله برادرت قرار دهی. به این معنا که بزرگان را به منزله پدر، کوچکها را فرزند و همسالان را برادر بدانیم.

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۱، بهار ۱۴۰۰

همچنین امام باقر(علیه السلام) می فرماید: المؤمنون فی تبارهم و تراحمهم و تعاطفهم کمثل الجسد، إذا اشتکی لداعی له سائرہ بالسهر و الحمی. (بحارالانوار، جلد ۷۱، صفحه ۲۳۴) مؤمنان در نیکی و شفقت و مهربانی به یکدیگر مانند یک پیکرند که اگر به عضوی از آن آسیبی برسد تمام اعضاء در تب و بیخوابی گرفتار آیند.

فضای مجازی

فضای مجازی را می توان برای توصیف تمام انواع اطلاعاتی موجود شده از طریق شبکه‌های رایانه‌ای به کار برد، در حقیقت فضای مجازی نوع متفاوتی از واقعیت مجازی و دیجیتالی است که توسط شبکه‌های رایانه‌ای هم پیوند تامین می شود که با اندکی مسامحه می توان آن را مترادف با شبکه جهانی اینترنت دانست. دیوید بل در تعریف این فضا می گوید: « یک دنیای جدید، یک دنیای موازی است که با خطوط ارتباطی و کامپیوترهای جهان خلق و نگهداری می شود. دنیایی که در آن تردد جهانی دانش، رموز، سنجش‌ها، شاخص‌ها، سرگرمی‌ها و عاملیت دیگری انسانی شکل می گیرد. تاکنون، هرگز بر روی زمین دیده نشده است که امور دیدنی، صداها و حضورها در یک روشنایی عظیم الکترونیک شکوفا شوند.» (بل، دیوید، ترجمه مسعود کوثری و حسین حسینی، صفحات ۲۲-۲۳)

اندرسون واقعیت مجازی را "واقعیت خلق شده توسط رایانه" می داند، واقعیتی که از آن رو مجازی یا مصنوعی است که در دنیای واقعی محیط مادی، مکانی را اشغال نکرده و در اذهان کاربران در نتیجه تعامل با واسط الکترونیکی وجود دارد. واقعیت مجازی واقعیتی است که وجود فیزیکی نداشته توسط نرم افزار تولید می شود. (<http://article.tebyan.net/14047/>) -معنای- فضای-مجازی- و-ویژگی- های-آن)

در عصر حاضر که رایانه‌ها و شبکه‌ها در تمامی تعاملات بشری رسوخ کرده اند و این وابستگی زندگی حقیقی بشری به دنیای فناوری اطلاعات روز به روز بیشتر می گردد، مجازی خواندن آن صحیح نمی باشد و شاید بهتر است از همان کلمه سایبر به جای مجازی استفاده نمود مانند خیلی از کلماتی که در زبان فارسی معادل دقیقی بر آن نیست. مطمئنا افرادی که با این فضا آشنا هستند تلقی یک فضای غیر واقعی از آن ندارند و "فضای مجازی" را صرفا به عنوان نامی برای آن می دانند، فارغ از مفهوم واقعی کلمه مجازی.

تحلیل اخلاقی اصل تعاون بر نیکی و خیر در قرآن و روایات و انطباق آن با.../بهر روز مقدم

یافته‌ها

نتیجه تعاون در جامعه، هم‌افزایی^۱ خواهد بود. واژه هم‌افزایی در فرهنگ اصطلاحات مدیریتی دارای معانی بسیاری است. مهمترین این معانی عبارتند از: هم‌کوشی، هم‌نیروائی، همیاری، فعالیت مشترک توأم با همکاری توسط دو یا چند نفر که در نهایت بسیار با ارزش‌تر از فعالیت‌های فردی و مستقل است. (یزدی، عباس، (۱۳۷۹)، صفحه ۶۹۶). اثر مضاعف، هم‌کنشی و خاصیت فزونی نیز از معانی واژه هم‌افزایی است؛ که برخی به آن اشاره کرده‌اند. (ونوس، دانائی‌فرد، داور، حسن، (۱۳۷۹)، صفحه ۸۳۸)

انرژی گروه‌ها شگفت‌انگیز است. جمع دو یا چند انسان که برای رسیدن به هدفی مشترک یکدیگر را یاری می‌دهند همواره کارکردی بیش از مجموع کارکرد تک‌تک آن‌ها دارد. انرژی نهفته در اتحاد عاملی است که کارها را در پروژه به پیش می‌برد. گروه‌های موسیقی نمونه‌های جالبی از هم‌افزایی‌اند. صدای مجموعه سازها، که هماهنگ با یکدیگر می‌نوازند، احساس خاصی را در ذهن شنونده به وجود می‌آورد که صدای تک‌تک آلات موسیقی، به تنهایی، آن را ایجاد نمی‌کند. درمقابل اگر حتی یکی از اعضای گروه نتواند خود را با دیگران هماهنگ سازد نه تنها کار خود را از بین می‌برد بلکه کار کل گروه را نیز بی‌ارزش می‌سازد. راز هم‌افزایی در انرژی نهفته در پیوندهای درونی سیستم است. ارتباطات بین اجزای سیستم‌ها چنانچه به‌خوبی تعریف و پیاده‌سازی شوند می‌توانند سبب افزایش کارکرد کل سیستم شوند. (اسماعیل نیا و زاهدی سرشت، (۱۳۸۶)، صفحه ۵۷)

دعوت به تعاون در امور خیر در واقع بهره بردن از قدرت جمع و هم‌افزایی افراد در بهبود شرایط اجتماع می‌باشد.

یک شعار قدیمی می‌گوید: «دانش قدرت است.»^۲ لیکن در مباحث مدیریتی و اطلاعاتی جدید این شعار بدین گونه تصحیح شده است: «دانش قدرت است اما در اشتراک»^۳. اشتراک دانش باعث جلوگیری از تکرار اشتباهات و هم‌افزایی در یافتن راه حل مسائل و مشکلات خواهد گردید. اشتراک دانش به مدد فضای مجازی بسیار تسهیل شده است.

فضای مجازی می‌تواند ابزاری برای تعاون در هر نوعی از آن باشد. از مصداق‌های تعاون در فضای مجازی می‌توان به نرم‌افزارها و سامانه‌های متن‌باز^۴ اشاره نمود که در آن همیاری و هم‌افزایی متخصصین موجب تولید محصول و توسعه آن به منظور بهره‌برداری دیگران می‌گردد.

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۱، بهار ۱۴۰۰

مصادق دیگر هم افزایی در فضای مجازی، خلاقیت باز^۵ می باشد که در آن از خلاقیت و ایده‌های افراد برای حل یک مساله یا مشکل استفاده می‌گردد.

قدرت جمع در فضای مجازی به کرات و در موارد مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، حقوق بشر و ... قابل مشاهده بوده است.

کمپین‌های متعددی در موضوعات مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... هر روز در شبکه‌های اجتماعی تشکیل می‌گردد که نتیجه آن عموماً انجام یک امر مثبت و یا جلوگیری از اتفاقی منفی از نظر شرکت کنندگان در آن می باشد. با توجه به اهمیت افکار عمومی در نظر دولت‌ها و جریان‌ها این کمپین‌ها می‌تواند نتایج بسیار مثبتی در اصلاح رفتار و ساختار اجتماعی جامعه داشته باشد.

تحلیل مفاد آیات و روایات و تطبیق آن در فضای مجازی

دقت در آیات و روایات، نتایج ارزنده‌ای در باب اهمیت تعاون و همکاری در منظومه اخلاق اسلامی در اختیار می‌گذارد:

- ✓ در نگاه آیات و روایات، هم در دعوت به نیکی‌ها و هم در مبارزه با بدی‌ها می‌بایست تعاون و همکاری انجام گیرد.
- ✓ مشارکت و تعاون اجتماعی از نظر قرآن محدود به پرداخت پول و صدقه به فقرا و مساکین نیست، بلکه به عنوان یک اصل کلی دایره وسیعی دارد که مسائل اجتماعی، حقوقی، اخلاقی و... را در بر می‌گیرد.
- ✓ امر به تعاون و همکاری در راه نیکی و تقوا یکی از ارکان و ویژگی‌های نظام اجتماعی اسلام است که به موجب آن بر مسلمانان واجب است که همدیگر را بر کارهای نیکی که منافع دینی و دنیوی افراد و جامعه را تأمین می‌کنند و نیز بر اعمال پرهیزکارانه‌ای که با آن مفاسد و مضرات را از خود و جامعه‌ی خود دفع می‌کنند، یاری و پشتیبانی نمایند.
- ✓ تلاش در جهت رفع مشکلات هم نوعان واجب است و با تعاون و همیاری می‌توان تاثیر این تلاش‌ها را چند برابر کرد.
- ✓ از جمله حقوق واجب خداوند بر مردم این است که با تمام توان خود خیرخواهی کنند و در راه برپا داشتن حق میان خود، همکاری نمایند.

تحلیل اخلاقی اصل تعاون بر نیکی و خیر در قرآن و روایات و انطباق آن با.../بهر روز مقدم

فضای مجازی بستر مناسبی برای همیاری و همدلی ایجاد نموده است که خصوصیات هر زمانی و هر مکانی آن این قابلیت را دو چندان نموده و می‌تواند شرایط مساعدتری نسبت به دنیای واقعی برای مشارکت و کار گروهی ایجاد نماید:

✓ در فضای مجازی امکان ایجاد صفحات همبستگی برای انجام امور خیر مانند ترویج فرهنگ کتابخوانی، کمک به افراد نیازمند (فقرا، سیل زدگان، زلزله زدگان، خانواده زندانیان و ...)، مراسم جمعی مذهبی و... و همچنین فرهنگ سازی و جلوگیری از وقوع امور بد مانند آزار رساندن (به کودکان، زنان، حیوانات و...)، ستمگری حکام (اعدام‌ها، نسل کشی‌ها، تزییع حقوق افراد و...)، ترویج فحشا (تصاویر، مطالب و فیلم‌های مستهجن، قمار، همجنس‌بازی، ازدواج با محارم و...) وجود دارد.

✓ همانگونه که در مثال‌های بند فوق مشهود است، مشارکت و تعاون در فضای مجازی، محدود به مشارکت‌های مالی نبوده و چه بسا مشارکت‌های غیر مالی تاثیرات گسترده‌تر و جهانی‌تری می‌تواند داشته باشد.

✓ فضای مجازی ابزار در دسترسی برای اعلام همبستگی و حمایت از کارهای نیک و اعمال پرهیزکارانه را ایجاد کرده است. لذا افراد مذهبی به سهولت می‌توانند در این امور واجبدینی مشارکت نمایند.

✓ در روش سنتی، دعوت به همیاری به صورت نشر دهان به دهان و انجام می‌گرفت و افراد به اعتبار فرد جلودار، مشارکت می‌نمودند. به طور مثال در زلزله بوئین زهرا کمک قابل توجهی توسط مردم تهران به اعتبار جهان پهلوان تختی انجام گرفت. لیکن به کمک فضای مجازی و ابزار ارتباط جمعی، دامنه این مشارکت‌ها به مراتب وسیع‌تر شده و حتی مشارکت‌های فراملی و جهانی را ایجاد می‌نماید.

✓ فضای مجازی، می‌تواند اثربخشی و تاثیرپذیری نیات و رفتار خیرخواهانه و خداپسندانه افراد را به مراتب تشدید نماید و بازدهی زمان و هزینه صرف شده را نسبت به روش‌های معمول فیزیکی و سنتی، حتی میلیون‌ها برابر کند.

بحث و نتیجه گیری

فرهنگ تعاون و همیاری که برگرفته از تعالیم دینی و اسلامی می‌باشد، می‌تواند جامعه را به سمت نیل به تحقق جامعه پیشرفته اسلامی سوق دهد. لذا ترویج این فرهنگ مخصوصاً در فضای مجازی به عنوان یک ابزار نوظهور و تاثیرگذار در زندگی بشری امروز، امری است اجتناب ناپذیر و ضروری.

به طور کلی دو کاربست ایجابی و سلبی برای مبحث تعاون می‌توان متصور شد.

- کاربست های ایجابی تعاون بر امور خیردر فضای مجازی

جامعه انسانی آنگاه به کمال مطلوب خود سیر خواهد کرد که شهروندان جامعه نسبت به یاری و کمک به هم‌نوعان خود در امور خیر و نیکی‌ها دغدغه‌مند باشند و در این راه از هیچ کوششی دریغ نوزند. با توجه به اینکه فضای مجازی نیز امروز به بخشی از زندگی انسان‌ها تبدیل شده است، این اصل که در زندگی اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، در این فضا نیز به شدت باید مورد توجه قرار گیرد.

به مدد فناوری‌های ارتباطاتی، شبکه‌های اجتماعی مجازی، خود به خود موجب هم‌افزایی قدرت اجتماع شده و در جهان امروز، رأس هرم قدرت حاکمیتی را در هر جامعه‌ای تهدید می‌کند. در جوامع شبکه‌ای، آحاد جامعه به هم پیوسته، قدرت واحدی تحت عنوان «قدرت شبکه‌ای» به وجود آورده‌اند. این قدرت، فراتر از اتحاد مردم در جوامع سنتی است و از ویژگی‌ها و توانمندی‌های جامعه اطلاعاتی و شبکه‌ای برخوردار است. (شهریاری، حمید، (۱۳۹۵))

این قدرت فضای مجازی می‌تواند راهگشای مشکلات بزرگی مانند کمک به زلزله زدگان، افراد کم‌بضاعت، آزادی زندانیان، بیماران صعب‌العلاج و ... گردد. که بارها شاهد آن بوده ایم. علاوه بر آن می‌توان از این توانمندی جهت اهداف خیری چون ساخت فضاهای دینی، ترویج و فرهنگ‌سازی اخلاق و فضایل و ارزش‌های الهی در جامعه بهره برد.

ابزارهای فضای مجازی برای گسترش امور خیریه در فضای مجازی می‌تواند شامل موارد ذیل باشد:

- موبایل و شبکه‌های پیامک رسانی: جذب امور خیریه و انتشار و آگاهی رسانی از طریق شبکه موبایل و فناوری‌های سیار از طریق تولید نرم افزارهای مرتبط و نشر آن در فضای مجازی.
- خیر در شبکه‌های اجتماعی: ایجاد حساب‌های کاربری مؤسسات و افراد خیر در شبکه‌های اجتماعی و جذب مخاطبان امور خیریه در این فضا، نشر محتواهای دیجیتالی در این فضاها.

تحلیل اخلاقی اصل تعاون بر نیکی و خیر در قرآن و روایات و انطباق آن با.../بهر روز مقدم

- طراحی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و وبسایت‌ها: طراحی وبسایت‌های مختلف هم برای اطلاع‌رسانی و گردآوری امور خیریه در فضای مجازی، طراحی پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و کمک به جامعه به روش‌های مختلف.
- ایجاد دانشگاه‌های آنلاین و برخط: عرضه دانش دانشگاهی از طریق دانشگاه‌های آنلاین به مخاطبان همچون مکتب‌خونه و ویروس که اقدام به عرضه دوره‌های آموزشی دانشگاهی برای متقاضیان می‌کنند.
- خدمات شهروندی از طریق دولت الکترونیکی: امور خیریه در فضای مجازی می‌تواند از طریق دولت‌ها نیز صورت گیرد. دولت‌ها هم می‌توانند به شهروندان و هم به سازمان‌های خیریه و هم به سایر دولت‌ها کمک کنند.
- خدمات خیریه از طریق تجارت الکترونیکی: این بخش از امور خیریه مربوط به کارآفرینی در فضای مجازی و همچنین حمایت‌های مالی در راستای راه‌اندازی تجارت اینترنتی می‌شود.
- بازی‌های رایانه‌ای: ترویج امور خیریه و وقف از طریق طراحی بازی‌های رایانه‌ای و همچنین تولید بازی‌های رایانه‌ای سالم برای جامعه از طریق جذب منابع مربوط به امور خیریه. (نی اسد، رضا، ۱۳۹۵)

- کاربست‌های سلبی تعاون بر امور خیر در فضای مجازی

هرفناوری و دست‌آورد علمی ممکن است در کنار مزایا و محسناتی که برای بشریت ایجاد می‌کند، مشکلاتی را هم به همراه داشته باشد. همانگونه که فضای مجازی می‌تواند بستر مناسبی برای تعاون همیاری در امور خیر باشد، می‌تواند به عنوان ابزاری برای همیاری تبهکاران و افراد مفسد به کار گرفته شود. این ابزار امکان هم‌افزایی در امور نادرست را نیز فراهم می‌آورد. لذا می‌بایست هوشیارانه در صورت اطلاع از چنین مجامع و تشکل‌های مجازی، ضمن عدم همکاری و مشارکت، به مبادی ذیربط اطلاع‌رسانی کرد.

منابع

- ۱) قرآن کریم
- ۲) نهج البلاغه
- ۳) اسماعیل نیا و زاهدی سرشت، (۱۳۸۶)، "بهینه یابی انتقال گاز و برق (هم افزایی گاز و برق)"، تهران، مطالعات اقتصاد انرژی
- ۴) بل، دیوید، ترجمه مسعود کوثری و حسین حسینی، (۱۳۸۹)، درآمدی بر فرهنگ‌های سایبر، تهران، جامعه‌شناسان
- ۵) تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، (۱۳۶۶ش)، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، محقق، مصحح، درایتی، مصطفی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی
- ۶) رشیدرضا، محمد، (۱۳۹۳ ه.ق.)، تفسیر القرآن الحکیم (المنار)، بیروت، دارالمعرفه، جلد ۶
- ۷) شهریاری، حمید، (۱۳۹۵)، "فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی و حاکمیت"، قم، ره آورد نور، شماره ۵۶
- ۸) طالب، مهدی، (۱۳۷۶)، اصول و اندیشه‌های تعاونی، تهران، دانشگاه تهران
- ۹) طباطبایی، سیدمحمدحسین، (۱۳۸۶)، تفسیر المیزان، موسوی همدانی، سیدمحمدباقر (مترجم)، قم، انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
- ۱۰) کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۷۵)، اصول کافی، مترجم و شارح: کمره ای‌ای، محمدباقر، قم، اسوه
- ۱۱) گلمن، دانیل، ترجمه پارسا، نسرین، (۱۳۹۶)، هوش هیجانی، تهران، رشد
- ۱۲) مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، بحار الانوار، بیروت، مؤسسه الوفا
- ۱۳) مصباح یزدی، محمدتقی، (۱۳۹۱)، نظریه حقوقی اسلام، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)
- ۱۴) مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۵۳)، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه
- ۱۵) نی اسد، رضا، (۱۳۹۵)، "خیر مجازی: راهبردهای تحقق خیر فردی و خیر اجتماعی در فضای مجازی"، تهران، اولین همایش ملی خیر ماندگار (مطالعه و ارزیابی امور خیر در ایران)
- ۱۶) ونوس، دانائی فرد، داور، حسن، (۱۳۷۹)، فرهنگ جامع مدیریت، تهران، راهی
- ۱۷) یزدی، عباس، (۱۳۷۹)، فرهنگ مدیریت، تهران، رهنما

تحلیل اخلاقی اصل تعاون بر نیکی و خیر در قرآن و روایات و انطباق آن با.../بهر روزمقدم

۱۸) Online: <http://article.tebyan.net/۱۴۰۴۷/> - معنای-فضای-مجازی-و-ویژگی-های- آن (۱۴۰۰/۲/۱)

۱۹) Online: [http://www.islamquest.ir/fa/archive/question/id۲۴۷۵۶\(۱۴۰۰/۲/۱\)](http://www.islamquest.ir/fa/archive/question/id۲۴۷۵۶(۱۴۰۰/۲/۱))

یادداشت‌ها:

-
- ۱ Synergy
 - ۲ Knowledge is power
 - ۳ Knowledge is power but share
 - ۴ Open Source
 - ۵ Open Innovation